

Teologiaa globaalista vinkkelistä

Veli-Matti Kärkkäisen dogmatiikan tarkastelua

Systemaattisen teologian professori Veli-Matti Kärkkäinen (Fuller Theological Seminary) on saanut päätökseen mittavan ja monivuotisen kirjoitusprojektinsa. Dogmatiikkaa käsittelevä viisiosainen teossarja *A Constructive Christian Theology for the Pluralistic World* iskee pysyvän merkkipaalun suomalaisen ja globaalin systemaattisen teologian kirjoittamisen historiaan.¹ Dogmatiikan kokonaisuuden laatiminen on käynyt harvinaiseksi. Suomessa edellisen kerran kokonaisen dogmatiikan julkaisi Osmo Tiililä vuosina 1951 ja 1954. Sen jälkeen Seppo A. Teinonen, Miikka Ruokanen ja Juha Pihkala ovat julkaisseet paljon luetut mutta merkittävästi vaatimattomammat johdannot teologian ydinkohtiin.² Jossain vaiheessa oli jo ehditty epäillä, että dogmatiikkojen aika on ohi, mutta ilmeisesti genre oli vetäytynyt syrjään vain keräämään vauhtia. Myös kansainvälisten mittapuiden näkökulmasta Kärkkäisen työ on ainoa laatuaan. Tässä katsauksessa tarkastelemme Kärkkäisen teologista metodia suhteessa dogmatiikan yleisesitysten genreen. Nostamme myös esiin joitakin Kärkkäisen tarjoamia uusia avauksia teologiseen keskusteluun, minkä tarkoituksena on havainnollistaa Kärkkäisen teossarjan rooli sekä perinteen jatkumona että uusia uria luovana lähestymistapana.

METHODISTA

Monien puhtasoppisuuden ajan jälkeisten, myös modernien, dogmatiikkojen tai johdanto-oppien yhteinen piirre on ollut löytää jonkinlainen ”kolmas tie” kahden eri tavoin määritellyn ei-toivottavan ääripään välistä. Tätä ovat yrittäneet Friedrich Schleiermacher, Adolf von Harnack, Rudolf Bultmann, Karl Barth, George Lindbeck, Alister McGrath, Kevin Vanhoozer, Paul Hinlicky ja nyt myös Kärkkäinen.³ Dogmatiikat yrittävät siis yleensä korjata jonkin ongelman tai puutteen. Kärkkäisen mukaan nykyajan ongelma on globaalin näkökulman puute ja tietty eurosentrisyys. Tilalle hän ehdottaa globaalia tulokulmaa, jossa väljästi ymmärretyn eurooppalaisen tai välimerellisen teologisen traditiion rinnalle otetaan muita traditioita, joiden kanssa käydään keskustelua.

Pyrkimyksenä on siis kirjoittaa dialogista teologiaa. Yhteisen pöydän ääreen on koottu eri ajatteloita teologian historiasta ja nykypäivän äänenpajoina eri puolilta maailmaa. Kärkkäisen keskustelukumppanit eivät ole saaneet ääntään kuuluville sen tähden, että edustaisivat samanlaisia kannanottoja kirjoittajan kanssa. Päinvastoin Kärkkäinen kuljettaa lukijaa erilaisten mielipiteiden verkostossa ja tuo näin ansiokkaasti esiin laajan skaalan teologista kir-

joa. Aiheiden käsittely lähtee usein liikkeelle useimmille tutulta kanoniselta ja patristiselta pohjalta, mutta uusimpien teologisten virtausten esittely tekee kirjasarjasta arvokkaan lisän teologien lukemistoon. Kärkkäisen kirjoitustyylillä on vieraanvarainen ja keskusteluun kutsuva, vaikka kriittistä arviointia ei ole peitelty. Samalla äänien moninaisuus tuo kuitenkin oman haasteensa. Teologisten puheenvuorojen ja perspektiivien valintaperusteita ei ole aina tuotu esiin eikä niistä muodostu selkeää jatkuvuutta. Nopea siirtyminen aikakaudesta toiseen ilman teologianhistoriallisen kehityksen esittelyä alleviivaakin Kärkkäisen omaa roolia keskustelun ohjaajana.

Kärkkäinen kertoo metodinsa olevan postfoundationalistinen. Tälle vaikeasti suomenkielelle kääntyvälle termille voidaan antaa erilaisia teknisiä määritelmiä, mutta karkeasti ottaen kyseessä on lähestymistapa, jossa pyritään integroimaan useita eri tekijöitä yhdeksi kokonaisuudeksi ilman, että koko rakennelmaa kannattelee vain yksi tietty perustava tekijä.⁴ Vaikka protestanttisessa perinteessä Raamattu on ollut normien normi, jota mikään muu normi ei voi ohjata, käytännössä asia ei ole koskaan ollut yksinkertainen, kuten luterilaiset jo aitoluterilaisten johtaja Matthias Flacius Illyricuksesta (1520–1575) alkaen ovat tienneet.⁵ Normin tulkintaan vaikuttaa moni tiedostettu ja tiedostamaton ulkoinen tekijä niin, että usein saatetaan päätyä sängen paradoksaalisiin määritelmiin kuten *sola scriptura nunquam sola*. Yleensä kristilliset kirkot ja yhteisöt ovat ajatelleet, että sellaiset asiat kuin järki, filosofia, tiede, kokemus ja traditio ovat osa sitä matriisia, jolla kirkko konstruoi itseymmärrystään muuttuvassa ajassa. Kirkko ei näin ollen operoi vain yhdellä perustalla, vaan se joutuu, ja on aina joutunut, tasapainottelemaan useamman perustan varassa. Postfoundationalismi on tämän tosiasian esiin nostamista siten, että keskustelun ymmärretään koostuvan myös eri tieteiden tarjoamista näkökulmista. Kärkkäinen laajentaa tätä tulokulmaa ottamalla mukaan myös eri uskonnot.

Kärkkäinen kirjoittaa osana kriittisyyteen pyrkivää, modernin dogmatiikan tekemisen traditiota, jolle tasapainottelu eri perustojen välillä on selviö. Se, mitä perustaa milloinkin korostetaan, on tuottanut eri tyyppisiä dogmatiikan kokonai-

shah-motelmia. Kärkkäinen mainitsee, kuinka tietyissä revisionistisen teologian suuntauksissa keskeinen rooli on annettu nimenomaan kokemukselle.⁶ Tälle perustalle pyrki rakentamaan esimerkiksi Chicagon yliopiston David Tracy, joka kirjoitti dogmatiikkansa Yalen postliberaalia koulukuntaa vastaan. Tracy kuitenkin huomasi, että tällainen valinta prolegomenassa johtaa siihen, että dogmatiikka ei voi sanoa enää mistään mitään yleistä, vaan joutuu askartelemaan ”fragmenttien” parissa.⁷ Ongelma syntyy siitä, että maalitolpat ovat koko ajan liikkeessä: huomioon otettavia kokemuksia on yksinkertaisesti aivan liikaa eivätkä ne muodosta mitään koherenttia kokonaisuutta. Systemaattisen teologian tai dogmatiikan kokonaisuusityksen kirjoittaminen muodostuu näin mahdottomaksi.

Kärkkäinen pyrkii välttämään Tracyn kohtalon ja nojaa enemmän Yalen koulukuntaan, jonka mukaan teologia rakentuu ensisijaisesti kanoniselle ja varhaiskirkon perustalle. Tästä käsin voidaan ryhtyä dialogiin erilaisten näkökulmien kanssa. Näin varhainen ja samalla ekumeenisesti luotu perusta tuottaa sekä pinnan että rajauksen eri tehojen yhteiselle keskustelulle, vaikka kokemuksellisuuden kautta siivilöityvä viestien kirjo olisikin laaja. Näin tulkintaprosessi on lähtökohdiltaan paalutettu, mutta tietyssä mielessä lopputuloksen kannalta avoin.

1 Kärkkäinen 2013; 2014; 2015; 2016; 2017.

2 Tiililä 1951; 1954; Ruokanen 1990; Teinonen & Teinonen 2003; Pihkala 2009.

3 Bultmann 1958; Harnack 1961; Barth 1969; Lindbeck 1984; Schleiermacher 1999; McGrath 2004; Vanhoozer 2005; Hinlicky 2015.

4 Tällaisia perustekijöitä olivat esimerkiksi puhdasoppisuuden aikana Raamatun erehtymättömyysoppi ja uusprotestantismissa ajatus uskonnollisen kokemuksen universaaliudesta tai järjestä yleispätevänä kriteerinä. Ks. Stenmark 2004. Ks. myös Vainio 2009.

5 Flacius kirjoitti ensimmäisen hermeneutiikan oppikirjan *Clavis Scripturae Sacrae* (1567), jonka pyrkimyksenä oli muun muassa selittää esiyymmärryksen roolia tulkintapahtumassa.

6 Kärkkäinen 2013, 11.

7 Tracy 2000.

EKUMENIAA JA USKONTOTEOLOGIAA

Kärkkäisen keskustelevala tyyli kunnioittaa erilaisia kristillisiä traditioita ja tunnustuskuntia. Hän käyttää ekumeenisessa keskustelussa samaa metodia kuin muussa teologian tekemisessä. Tämä kristittyjen yhteyttä arvostava ja rakentava kirjoittaminen tulee esiin esimerkiksi *filioque*-kiistan käsittelyssä⁸ sekä uusimman osan kasteteologiaa koskevassa jaksossa.⁹ Kasteen käsittely sisältää tarkan historiallisen selvityksen, mikä on aiheen kannalta arvokas ja tarpeellinen, ja päättyy ekumeeniseen *Baptism, Eucharist and Ministry* -asiakirjan henkeä noudattelevaan ehdotukseen. Tässä kohtaa Kärkkäisen metodi taipuu ottamaan kantaa myös kirkkojen käytäntöihin.

Eräs uniikki puoli Kärkkäisen metodissa on eri uskontotraditioiden teologisen ajattelun liittäminen osaksi keskustelua. Muita uskontoja edustavat islamin, juutalaisuuden, hindulaisuuden ja buddhalaisuuden kirjalliset lähteet. Nämä osuudet avaavat lukijalle uuden maailman – harva lienee oikeasti jaksanut tutustua muiden uskontokuntien omaan kirjallisuuteen. Tämänkaltaisen lähestymistavan uudenkarheus näkyy silloin tällöin tekstissä. Kärkkäisen uskontodialoginen metodi vahvistuu ja selkiytyy kirjoitustyön edetessä. Kirjasarjan ensimmäisissä osissa muiden uskontojen aineistoa ei vielä käsitellä yhtä vahvasti ja laajasti kuin sarjan loppupäässä. Osin selkeä konstrukttiivinen sillanrakennus jää puhtaasti aineiston esittelyksi, mikä toisaalta inspiroi lukijaa kehittämään itse vastauksia avonaisiksi jääneisiin kysymyksiin tai teemoihin.

Ajoittain Kärkkäisen oma ääni peittyi käsiteltävän materiaalin alle. Tällöin teemojen esittely ja käsittely jää ainoastaan muiden teologien kannanottojen varaan ilman, että kirjoittajan oma näkemys nousee selkeästi esiin. Silloin kun Kärkkäinen ottaa kantaa, hänen äänensä on läntisen perinteen ja valkoisen miehen viileä ääni, vaikka hän ansiokkaasti esittelee myös toisenlaisia ääniä globaalien keskustelun eri laidoilta. Onko valkoisen miehen ääni oletetusti keskustelun keskiössä? Toisaalta Kärkkäinen pysyy rehellisesti oman traditionsa sisällä, eikä edes yritä edustaa muuta kuin on, mikä on luettava ansioksi. Tämä viileys konkretisoituu esimerkiksi teologian kokemuksellisuuden kommentoinnissa, joka pitäytyy teorian tasolla, vaikka ymmärtääkin

kokemuksellisuuden tärkeyden.

UUSIA AVAUKSIA

Esimerkkinä Kärkkäisen otteesta nostamme seuraavaksi esiin kolme avautusta tai teemaa. Nämä ovat klassinen panenteismi, multidimensionaalinen monismi sekä aikaa koskevaa filosofista teologiaa ja sen suhdetta eskatologiaan käsittelevä jakso. Näissä teemoissa Kärkkäisen metodisen tyylin hedelmät näkyvät ehkä parhaiten.

Kärkkäinen liittyy siihen teologisten ajattelijoiden ryhmään, jonka mukaan hellenismien perintönä muodostunut klassinen teismi vaatii vastareaktiota ja uudelleentulkintaa. Kärkkäisen esitys, klassinen panenteismi, joka määrittelee Jumalan läsnäolon ymmärrystä samanaikaisesti tämän- ja tuonpuoleisena, asettuu erilaisten kannanottojen välimaastoon. Eri näkemyksiä edustavat esimerkiksi prosessi-teologian edustajat, Jumalan kuolema -teologiat ja toisaalta evankelikaalisten fundamentalististen ja konservatiivisten teologioiden kannanotot. Tämän kirjon keskellä Kärkkäisen esitys tuo tasapainottavan äänen, joka tarjoaa ”radikaalin keskitien”.¹⁰ Tämä avaus pyrkii ottamaan kantaa siihen intellektuellin, kulttuurillisen, uskonnollisen ja tieteellisen keskustelun sekamelskaan, joka koskee Jumalan käsitettä. Kärkkäisen mukaan panenteismi on teologisilta juuriltaan vanhempi kuin klassinen teismi ja uskolinen sekä juutalaiselle että pitkälle teologianhistorialliselle ja filosofiselle perinteelle. Kärkkäinen ottaa vaikutteita muun muassa mystiikan teologiasta, puritaaniteologi Jonathan Edwardsilta (1703–1758) ja Tübingenin yliopiston emeritusprofessori Jürgen Moltmannilta sekä vapautuksen teologeilta. Klassinen panenteismi ymmärtää Jumalan olevan läsnä luodussa todellisuudessa reaalisenä ja vaikuttavana tekijänä, mutta Kärkkäinen korostaa tämän läsnäolon aspektin ohella Jumalan transsendenttista toiseutta: Jumala ei samastu maailmaan ja sen prosesseihin, vaikka onkin niissä läsnä.¹¹ Läheisyyden ja etäisyyden välinen jännite heijastelee Kärkkäisen metodia, joka on sekä sovitteleva että tunnustuksellinen. Kärkkäinen suhtautuu varauksellisesti sellaisen uusimpien teologisten virtausten potentiaalisesti redusoivaan ajatteluun, jonka seurauksena teologisen keskustelun huomio keskittyy vain tämänpuolei-

seen todellisuuteen. Sen sijaan hän peräänkuuluttaa klassisen teismän traditiosta nousevaa Jumalan suuruuden ja tutkimattomuuden luovuttamatonta arvoa.

Multidimensionaalinen monismi ottaa kantaa teologiseen antropologiaan ja siihen, mitä meidän tulisi ymmärtää ihmisen konstituutiosta.¹² Keskeinen kysymys on, miten suhtautua mielenfilosofiseen dualismiin samalla, kun tieteen uusimmat tutkimustulokset otetaan tosissaan. Haasteena on ihmisen ruumiillisuuden ja mentaalisuuden eron tunnistaminen sekä toisaalta niiden erottamattomuuden välinen jännite filosofisessa, teologisessa ja tieteellisessä keskustelussa. Kärkkäinen painottaa jo luomisessa luomakunnan perustuksiin asetettua ykseyttä ja samalla tämän todellisuuden moniulotteista luonnetta. Jo ennen Kärkkäistä esimerkiksi luonnontieteilijä-teologi John Polkinghorne ja Heidelbergin yliopiston systemaattikko Michael Welker ovat ehdottaneet samantapaista lähestymistapaa kyseiseen dilemmaan.¹³ Multidimensionaalinen monismi merkitsee käytännössä sitä, että ihmisen mielen kapasiteettia ei rajata vain biologiseen todellisuuteen, vaan se on tunnistettavasti tätä tasoa korkeammalla. Samalla tunnustetaan, ettei yksilöä voida jakaa kolmeen eri osa-alueeseen, vaan Raamatun perinteinen henki-sielu-ruumis -jako tulee ymmärtää yksilösubjektin ykseyden eri dimensioina ja kapasiteetteina. Näin erilaisten tieteenalojen prima facie -oikeutus saa kulkea oma tiensä loppuun asti. Kärkkäinen toteaa, että todellisuuden monistisen luonteen ja samanaikaisesti sen eri ulottuvuuksien väliset suhteet ja hierarkiat eivät ole vielä löytäneet tyhjentäviä selityksiä, joten keskustelu jatkuu. Mutta keskustelu voi jatkua mielekkäästi vain, jos nämä eri ”ääripää” saadaan pidettyä osana samaa keskustelua ja teorianmuodostusta.

Viimeinen tässä esiteltävä avaus koskee ajan teologiaa. Se syventää tulevaisuuden toivon ymmärtämistä eli eskatologiaa tiede-teologia-keskustelun näkökulmasta.¹⁴ Kärkkäinen alleviivaa, että tulevaisuuden toivo liittyy vahvasti uuteen luomiseen ja luomakuntaan ilman eskapismia tai pelkkää pyrkimystä parantaa tämänpuoleista aikaa ja elämää. Vaikka tieteen tarjoamia laskelmia ja ennustuksia ei tule ohittaa, uudistetun luomakunnan suhde van-

haan jäsentyy jatkuvuuden ja epäjatkuvuuden jännitteeseen tavalla, jossa ”uusi” on jotain, mitä emme osaa edes ennustaa tai ennakoita. Jälki-einsteinilainen maailmankuva syventää ymmärrystä ajasta ja materiaasta sekä niiden välisestä yhteydestä. Tämän kautta Kärkkäinen haluaa korjata jo varhaisessa teologiassa syntyneitä käsityksiä, jonka mukaan Jumala on ajan ulkopuolella ja aika sijoittuisi ajattoman iäisyden vastapariksi. Tässä kudoksessa yhdistyy kolmiyhteisen Jumalan rajaton ajallisuus luomakunnan ajallisuuden ikuisena lähteenä. Kolminaisuus ja inkarnaatio tarjoavat viitekehyksen, jonka avulla ajan transsendenttinen olemus voi saada hahmonsaa. Tämä kaikki on tarpeellista, jotta on mahdollista muodostaa uskottava eskatologinen näköala, jossa ruumiin ylönousemuksen jälkeinen todellisuus rakentuu synnin ja syntiinlankeemuksen seurauksista puhdistettuun materiaaliseen todellisuuteen. Tämä totaalista ja lopullista annihilaatiota vastustava tulevaisuuden visio luo merkityspohjan ihmisen tämänhetkisille ponnistuksille. Samalla se ottaa huomioon esimerkiksi ne teologiset äänenpainot, jotka ponnistelevat tämänpuoleisen toivon ja paremman tulevaisuuden puolesta.

POSTFOUNDATIONALISMI JA USKOMUSTEN OIKEUTTAMINEN

Lopuksi palaamme vielä Kärkkäisen metodiseen viitekehykseen. Onko globaalikin dogmatiikka väistämättä lokaali, koska se nousee tietyn ihmisryhmän intresseistä, jotka eivät ole universaalisti jaettuina? Onko ”globaali dogmatiikka” rikkaista länsimaalaisista koostuvan kosmopoliittisen eliitin etuoikeus? Tekevätkö globaalia dogmatiikkaa vain monikulttuurisessa tilassa elävät ja erilaisten uskontojen ja kulttuurien keskellä liikkuvat ihmiset? Vastaus kaikkiin kysymyksiin saattaa olla myönteinen, mutta se ei välttämättä ole ongelma, mikäli globaaliuden fokus ymmärretään oikein.

Vaikka monet läntiset metropolit ovat tavallaan monikulttuurisia, ne rakentuvat oikeastaan erilaisista ”kuplista”. Esimerkiksi buddhalaisuus on varsin etäinen monille suomalaisille, vaikka heidän kotikaupungissaan saattaa elää aktiivisia buddhalaisten yhteisöjä. Maailmassa on monia kiintoisia ilmiöitä, mutta havaintokykymme ja aikamme on rajattu.

Kuinka voimme oikeasti ottaa huomioon jotain sel- laista, johon meillä ei käytännössä ole pääsyä? Vaika tiedostaisimme toiseuden olemassaolon omasta perspektiivistämme käsin, miten globaaliuden tulisi ilmetä esimerkiksi siinä käytännön dogmatiikassa, jota vaikkapa montanalainen tai kainuulainen pas- tori arjessaan harjoittaa?

Kärkkäinen avaa teoksissaan ikään kuin ovia, joista on tarvittaessa mahdollista kulkea läpi. Vaikka lukijalle esimerkiksi jokin aasialainen inkarnaation tulkinta ei olisikaan relevantti vaihtoehto, on hyö- dyllistä tietää, että tällaisitakin joku on vakavissaan miettinyt. Jokaisen omasta kontekstista lopulta riip- puu, kuinka globaalius konkretisoituu. Mutta eri positioiden esittely nostaa esille myös syvemmän kysymyksen niistä episteemisistä velvoitteista, joita eri näkökulmien tunnistamisesta lukijalle seuraa.

Seuraako tästä, että meillä kaikilla on vain perspektiivejä, eikä kenelläkään ole oikeutta väittää olevansa oikeassa? Tämä ei vaikuta uskottavalta, eikä Kärkkäinen näin väitäkään. Vaikka perspek- tiivisyys läpäisee kaiken, ei tästä huomiosta seuraa mitään sen kannalta, voiko yhdellä perspektiivillä olla oikeus esittää itsensä universaalina. Tämä piirre on apriorisesti välttämätön kaikelle inhimilliselle ajattelulle. Kukin meistä aloittaa yhdestä lokaalista tilasta ja siitä käsin kukin pyrkii kohti maksimaa- lista totuudenkaltaisuutta. Tämä sopii yhteen postfoundationalistisen metodin kanssa silloin, kun se liittyy teologiseen realismiin.

Mielestämme esimerkiksi puhdasoppisuu- den ajan tai valistuksen ajan dogmatiikat eivät ole ongelmallisia siksi, että ne ovat lokaalisia tai kiinnostuneita vain kysymyksistä, jotka ovat olleet relevantteja oman aikansa ihmisille. Jos ne ovat ongelmallisia, ne ovat sitä siksi, että voi olla hyviä perusteita ajatella, että ne ovat erehtyneet jossain kohtaa. Sen enempiä lokaalius kuin toiseuskaan ei ole itsessään episteeminen arvokategoria. Sitä ei ole myöskään kokemus. Episteemisen tulokulman puu- te ei tietenkään ole ongelma, jos tieteen tekemisellä tai dogmatiikalla on jokin muu päämäärä kuin to- tuuden etsintä.¹⁵ Mutta millä totuudenkaltaisuutta voidaan mitata?

Toistaiseksi postfoundationalistien keskuudessa ei vallitse täyttä yksimielisyyttä siitä, kuinka metodi

vastaa kysymykseen uskomusten oikeuttamisesta. Esimerkiksi ruotsalainen uskonnonfilosofi Mikael Stenmark on huomauttanut, kuinka postfounda- tionalistinen metodi on luonteeltaan vahvasti in- ternalistinen.¹⁶ Tämä tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan uskomus on oikeutettu, jos se on julkisen evidenssin näkökulmasta arvioituna todennäköi- sempi kuin kaikki muut vaihtoehdot. Dogmatiikas- saan Kärkkäinen nostaa metodin mukaisesti esiin monenlaisia tieteenalvoja ja ääniä, mutta hän ei suoraan käsittele kysymystä käyttämänsä metodin ja uskomusten oikeuttamisen suhteesta. Dialogisen kohtaamisen tarkoitus on selvästi ymmärryksen lisääminen, mutta kuinka tämä liittyy kysymykseen uskomusten oikeutuksesta? Onko kristitty oikeu- tettu uskomaan vaikkapa Kristuksen jumaluuteen vain, jos hänellä on internaalinen oikeutus usko- mukselleen eli vasta sen jälkeen, kun hän on esittä- nyt väitteensä globaalille yleisölle ja punninnut hei- dän vastauksensa? Tämä vaikuttaa kohtuuttomalta haasteelta.

Tähän suuntaan Kärkkäinen näyttää kuitenkin varovaisesti liikkuvan. Hän pyrkii esittelemään reilusti eri näkemyksiä mutta argumentoi toisinaan suoraan niitä vastaan ja päätyy lopulta hylkäämään jotkut niistä. Tässä mielessä metodi on skolasti- nen: väitteiden ja vastaväitteiden kautta päädytään johonkin perusteltuun kantaan. Kuitenkin perus- teltavien väitteiden määrä on todella suuri, eikä tätä lähestymistapaa sovelleta johdonmukaisesti kaikkeen.

Kärkkäisen mammuttimainen, lähes 1500-si- vuinen kirjasarja tarjoaa uniikin ja kiinnostavan näköalan kristillisen dogmatiikan nykytilaan. Kun ottaa huomioon sen teemojen kirjon ja usein haas- tavat poikkitieteelliset keskustelut, kirjasarja on kir- joitettu niin lukijaystävällisesti ja ymmärrettävästi kuin suinkin. Aivan ensimmäiseksi dogmatiikan perusteokseksi emme teossarjaa suosittelisi, mutta aihepiiriin jo syventyneet saavat siitä varmasti pal- jon irti.

TM Sanna Urvas (sanna.urvas@helsinki.fi) on tohtorikoulutettava systemaattisessa teologiassa. Hänen väitöskirjansa käsittelee klassisen helluntailaisuuden synnin ja pahuuden teologiaa kontekstualisoitumisen näkökulmasta.

TT Olli-Pekka Vainio (olli-pekka.vainio@helsinki.fi) on dogmatiikan yliopistonlehtori ja ekumeniikan dosentti Helsingin yliopistossa.

KIRJALLISUUS

- Barth, Karl (1969). *Church dogmatics 1: The Doctrine of the Word of God*. Transl. G. W. Bromiley London: T&T Clark International.
- Bultmann, Rudolf (1958). *Jesus Christ and Mythology*. New York: Scribner.
- Harnack, Adolf von (1961). *History of Dogma Vol. 1*. Transl. N. Buchanan. New York: Dover.
- Hart, David Bentley (2017). *The Hidden and the Manifest*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Hinlicky, Paul R. (2015). *Beloved Community: Critical Dogmatics after Christendom*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (2013). *Christ and Reconciliation: A Constructive Christian Theology for the Pluralistic World 1*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (2014). *Trinity and Revelation: A Constructive Christian Theology for the Pluralistic World 2*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (2015). *Creation and Humanity: A Constructive Christian Theology for the Pluralistic World 3*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (2016). *Spirit and Salvation: A Constructive Christian Theology for the Pluralistic World 4*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (2017). *Hope and Community: A Constructive Christian Theology for the Pluralistic World 5*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Lindbeck, George A. (1984). *The Nature of Doctrine: Religion and Theology in a Postliberal Age*. London: SPCK.
- McGrath, Alister E. (2004). *The Science of God: An Introduction to Scientific Theology*. London: T&T Clark.
- Niiniluoto, Ilkka (1999). *Critical Scientific Realism*. Oxford: Clarendon.
- Pihkala, Juha (2009). *Uskoa tiedosta ja tietoa uskosta: Johdatus dogmatiikkaan*. Helsinki: Edita.
- Ruokanen, Miikka (1990). *Ydinkohdat: johdatus kristinuskon ymmärtämiseen*. Porvoo: WSOY.
- Schleiermacher, Friedrich (1999) *The Christian Faith*. Transl. H. R. MacIntosh & J. S. Stewart. Edinburgh: T & T Clark.
- Stenmark, Mikael (2004). *How to Relate Science and Religion: A Multidimensional Model*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Teinonen, Seppo A. & Teinonen, Riitta (2003). *Ajasta ylösnousemukseen: Sata sanaa teologiaa*. Helsinki: Kirjapaja.
- Tiililä, Osmo (1951). *Systemaattinen teologia I*. Porvoo: WSOY.
- Tiililä, Osmo (1954). *Systemaattinen teologia II*. Porvoo: WSOY.
- Tracy, David (2000). Hidden and Incomprehensible God. *Reflections*, Autumn Issue, 62–88.
- Vainio, Olli-Pekka (2009). Wentzel van Huyssteenin postfoundationalistinen teologia. *Teologinen Aikakauskirja* 114, 21–28.
- Vanhoozer, Kevin J. (2005). *The Drama of Doctrine: A Canonical-linguistic Approach to Christian Theology*. Louisville, KY: Westminster John Knox.

8 Kärkkäinen 2014, 277–282.

9 Kärkkäinen 2017, 370–389.

10 Kärkkäinen 2014, 226.

11 Klassisen teismien edustajat voisivat tosin vastata tähän, että sama määritelmä sopii nimenomaan klassiseen teismiin. Ks. esim. Hart 2017.

12 Kärkkäinen 2015, 280.

13 Keskustelusta ks. Kärkkäinen 2015, 339–344.

14 Kärkkäinen 2017, 90.

15 Tällaisia päämääriä voivat olla estetiikka, tiettyjen poliittisten visioiden realisointi ja ymmärryksen lisääminen. Mutta näitäkään arvoja ei voida käytännössä tavoitella ilman jonkinlaista käsitystä siitä, mikä on totta. Niiniluoto 1999.

16 Stenmark 2004.